

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/29>

НІКЧЕМНІСТЬ ПРАВОЧИНУ ПРО ПЕРЕДАННЯ ПРАВА ВИМОГИ ДО МТСБУ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ № 8300

INVALIDITY OF THE DEED ON THE TRANSFER OF THE RIGHT OF CLAIM TO THE MTSBU IN DRAFT LAW NO 8300

Більчук О.О., керуючий партнер
Адвокатське об'єднання «Дефендерс»

Стаття пропонує аналіз норми Проекту закону №8300 «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», якою визначено ознаки нікчемності правочинів спрямованих на відступлення права вимоги до МТСБУ.

Досліджувана норма розміщена в ч. 1 ст. 42 Проекту закону № 8300 та викладена наступним чином: «Будь-які правочини, що передбачають надання (перехід) права на отримання визначених у цій частині регламентних виплат, є нікчемними» [1, ч. 1 ст. 42].

Під регламентними виплатами маються на увазі виплати від МТСБУ з Фонду захисту потерпілих, на користь потерпілих осіб, якщо шкода в ДТП була завдана в наступних випадках:

1) транспортним засобом, який використовувався без діючого договору обов'язкового страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів;

2) невстановленим транспортним засобом;

3) транспортним засобом, який вийшов із володіння власника внаслідок вчинення іншою особою протиправних дій;

4) особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована за внутрішнім договором страхування страховиком, що визнаний банкрутом;

5) застрахованим транспортним засобом під керуванням поліцейського чи працівника закладу охорони здоров'я, яким водій на виконання вимог законодавства України надав такий транспортний засіб, якщо страховиком не здійснено страхової виплати.

Актуальність такої тематики зумовлена наявністю відносно нової категорії судових спорів, які ґрунтуються на правочині про відступлення права вимоги до МТСБУ. Вірогідність, що кількість таких спорів буде збільшуватися посилюється останніми подіями на ринку страхування, які призводять до збільшення кількості страхових компаній, що припиняють свою діяльність. В більшості випадків припинення діяльності страхової компанії тягне за собою не виконання своїх обов'язків за договорами страхування перед потерпілими у ДТП особами. В кінцевому результаті, після ліквідації страхової компанії такі зобов'язання виконує МТСБУ.

За даними самого ж МТСБУ з 2017 року 18 страхових компаній перестали бути його членами, тобто втратили можливість займатися страхуванням цивільної відповідальності водіїв [1]. У випадках з окремими страховими компаніями, МТСБУ до ліквідації страхової компанії, здійснювало потерпілому не повну виплату, а лише частинку. Іншу частину страхового відшкодування, МТСБУ зобов'язувалося виплатити після ліквідації страхової компанії. Передбачуваний час ліквідації страхової компанії невідомий та зазвичай обраховується роками. Відповідно, для отримання страхового відшкодування, потерпіла особа вимушена очікувати невідому кількість часу та нести інфляційні ризики.

Зазначена, невідгідна для потерпілого, ситуація на ринку боргів неплатоспроможних страхових компаній сприяє виникненню такого явища як продаж потерпілим боргу до неплатоспроможного страховика та МТСБУ.

Згаданий Проект закону № 8300 «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», зокрема ч. 1 ст. 42, пропонує вважати нікчемними (недійсними в силу закону) будь-які правочини спрямовані на передання від потерпілого для іншої особи права вимоги до МТСБУ, в тому числі у випадку визнання страхової компанії банкрутом.

Супровідні документи до проекту закону не містять аналітичних відомостей, які б дозволяли зрозуміти логіку та потребу формулювання і введення такої норми закону, яка за своєю функцією є обмежувальною. Хоча вони потрібні для розуміння ідеї пропонованої норми та її оцінки на предмет пропорційності обмеження та суспільної користі, яку має принести пропонована норма.

Мета даної статті оцінити пропоновану норму закону з наступних точок зору:

- відповідності пропонованої норми основоположним правам та свободам людини і громадянина;
- наявності колізій між пропонованою нормою та чинним законодавством;
- коректності пропонованої норми з точки зору юридичної техніки.

Ключові слова: страхування, відшкодування шкоди, МТСБУ, ліквідація страховика, договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

The article offers an analysis of the norm of Draft Law No. 8300 «On Compulsory Civil Liability Insurance of Owners of Land Vehicles», which defines the signs of invalidity of transactions aimed at the assignment of monetary rights to MTSBU.

The analyzed norm is placed in Part 1 of Art. 42 of Draft Law No. 8300 and is set out as follows: «Any transactions involving the granting (transfer) of the right to receive the regulatory payments specified in this part are void» [1, Part 1 of Art. 1 Art. 42].

«Regulatory payments» mean payments from the MTSBU from the Victims' Protection Fund, in favor of victims, if the damage was caused in a road accident:

- 1) a vehicle that was used without a valid contract of compulsory liability insurance for owners of ground vehicles;
- 2) by an unidentified vehicle;
- 3) a vehicle that left the owner's possession as a result of another person committing illegal actions;
- 4) a person whose civil liability is insured under an internal insurance contract by an insurer declared bankrupt;
- 5) by an insured vehicle driven by a police officer or an employee of a health care institution, to which the driver provided such a vehicle in compliance with the requirements of the legislation of Ukraine if the insurer has not made an insurance payment.

The relevance of such a topic is due to the presence of a relatively new category of legal disputes, which are based on the deed on the assignment of the right of claim to the MTSBU. The likelihood that the number of such disputes will increase is increased by recent events

in the insurance market, which led to an increase in the number of insurance companies ceasing their activities. In most cases, termination of the insurance company's activity entails failing to fulfill its obligations under insurance contracts to persons injured in road accidents. In the end, after the liquidation of the insurance company, such obligations are fulfilled by the MTSBU.

According to the MTSBU itself, since 2017, 18 insurance companies have ceased to be its members, that is, they have lost the opportunity to engage in civil liability insurance of drivers [1]. In cases with individual insurance companies, before the liquidation of the insurance company, the MTSU did not pay the victim a full payment, but only a part of it. The MTSU undertook to pay the other part of the insurance compensation after the liquidation of the insurance company. The time of liquidation of an insurance company is not known and is usually calculated in years. Accordingly, to receive insurance compensation, the injured person must wait an unknown amount of time and bear inflationary risks.

The aforementioned Draft Law No. 8300 «On Compulsory Civil Liability Insurance of Owners of Land Vehicles», in particular Part 1 of Art. 42, provides for the recognition as void (invalid by law) of any transactions aimed at the transfer from the victim under any requirements to the MTSBU, including in the case of the liquidation of an insurance company.

The accompanying documents to the draft law do not contain analytical information that would allow us to understand the logic and need for the formulation and introduction of such a legal norm, which is restrictive in its function. Although they are necessary to understand the idea of the proposed rule and to evaluate it for the proportionality of the restriction and the public benefit that the proposed rule should bring.

The purpose of this article is to evaluate the proposed legal norm from the following points of view:

- compliance of the proposed norm with the fundamental rights and freedoms of a person and a citizen;
- the presence of conflicts between the proposed norm and the current legislation;
- the correctness of the proposed rule from the point of view of legal technique.

Key words: insurance, compensation for damage, MTSBU, liquidation of the insurer, contract of compulsory civil liability insurance of owners of land vehicles.

Отож, запропонована в проекті норма сформульована наступним чином: «Будь-які правочини, що передбачають надання (перехід) права на отримання визначених у цій частині регламентних виплат, є нікчемними».

Очевидно, що основною цінністю цієї норми є право потерпілого на отримання виплати від МТСБУ, воно ж право вимоги.

За своєю суттю, змістом та функціонально спрямованістю таке право є **майновим правом**, оскільки в процесі його реалізації набувається майновий актив у вигляді грошей.

Майнове право є об'єктом цивільних прав [3, ч. 1 ст. 177] та наділене законом властивостями, які дозволяють йому бути досить мобільним в цивільному обороті. Об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи [3, ч. 1 ст. 178].

Обмеження оборотоздатності наведені в ч. 1 ст. 178 ЦК України, не притаманні для права вимоги потерпілого до МТСБУ, оскільки воно не є:

- вилученим із цивільного обороту;
- обмеженим в цивільному обороті;
- невід'ємним від потерпілої особи, якщо мова йде про майнову шкоду.

Майнове право – це майно [3, ч. 1 ст. 190], більше того – це майно, яке може продаватися, оскільки майнові права визнаються речовими правами [3, ч. 2 ст. 190]. Також майно є об'єктом права власності [3, ч. 1 ст. 316].

Закон дозволяє продавати «право вимоги» і цей дозвіл закріплений в окремій спеціальній нормі. Відповідно до ч. 3 ст. 656 Цивільного кодексу України, предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом [3].

За допомогою згаданих норм Цивільного кодексу України достатньо просто кваліфікувати право на отримання виплат від МТСБУ, як майно, в його правовому так і побутовому розумінні.

Відповідно, звужуючи спектр правомочностей потерпілої особи, запропонована норма проекту приречена зіткнутися з нормативною системою захисту власності на міжнародному та національному рівнях.

І набагато краще, якщо таке зіткнення починається на стадії проекту закону в аналітичних статтях, а не стадії діючого закону в судових процесах.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначає, що

фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [4, ст. 1].

Частина 1 ст. 41 Конституції України, визначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [5].

Частина 1 ст. 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [5].

Наявність зазначених трьох норм-принципів достатньо щоб порушити перед авторами законопроекту питання про наявність легітимної мети для прийняття обмежуючої норми передбаченої ч. 1 ст. 42 Проекту закону № 8300.

В даному контексті було б доцільно використати багаті напрацювання Європейського суду з прав людини та національних судів щодо обмеження і втручання у право власності.

Хорошим рішенням для ілюстрації буде Рішення ЄСПЛ у справі «Суханов та Ільченко проти України», заяви №№ 68385/10, 71378/10 у якому говориться наступне:

“53. Суд повторює, що першим і найголовнішим правилом ст. 1 Першого протоколу є те, що будь-яке втручання державних органів у право на мирне володіння майном має бути законним і повинно переслідувати легітимну мету «в інтересах суспільства». Будь-яке втручання також повинно бути пропорційним стосовно переслідуваної мети. Іншими словами, має бути забезпечено «справедливий баланс» між загальними інтересами суспільства та обов'язком захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідного балансу не буде досягнуто, якщо на відповідну особу або осіб буде покладено особистий та надмірний тягар (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and others v. Greece) [ВІ], заява № 25701/94, пп. 79, 82, ЄСПЛ 2000-ХІІ).

54. Суд зазначає, що в період з квітня по грудень 2006 р. Кабінет Міністрів України мав визначити розмір надбавки до пенсії, яка підлягала виплаті заявникам. Жодного рішення з цього питання не було прийнято.

55. У цьому випадку відмова держави здійснити певні дії становила втручання в права заявників, передбачені ст. 1 Першого протоколу. Уряд не надав жодних пояснень цієї бездіяльності, яка тримала заявників у невизначеності. Таким чином, Суд не бачить жодних причин того, що органи влади не вжили заходів для визначення розміру надбавки до пенсії заявників, і вважає це втручання невідповідним (див., з відповідними змінами, рішення у справі «Клаус і Юрій Кіладзе проти Грузії» (Klaus and Iouri

Kiladzé v. Georgia) від 2.02.2010 р., заява № 7975/06; рішення у справі «Будченко проти України» (Budchenko v. Ukraine) від 24.04.2014 р., заява № 38677/06) [6, п. 53–55].”

Наведене рішення ЄСПЛ показує, що без наявності «легітимної мети в інтересах суспільства» і зваженого підходу до пошуку балансу між легітимною метою і пропорційністю втручання, норма яка обмежує права особи «далеко не заїде».

Ні пояснювальна записка [7], ні науково-експертний висновок [8], ні висновок Головного комітету [9], ні висновок-експертиза щодо європейської інтеграції [10] Проекту закону №8300, не містять згадок про легітимну мету впровадження обмежувачої норми передбаченої ч. 1 ст. 42.

Новинні публікації НБУ [11] та МТСБУ [12] щодо Проекту закону № 8300 також не містять згадок про легітимну мету запровадження аналізованої норми.

Методика аналізу обмежувачої норми на предмет пропорційності та наявності легітимної мети суспільства давно напрацьована національними судами. І на етапі законопроектної роботи, вважаю доцільно використовувати такі напрацювання національної судової системи, як на приклад навчальні посібники Національної школи суддів [12, ст. 79–87].

Однак на даний момент, легітимна мета прийняття ч. 1 ст. 42 Проекту закону № 8300 відсутня, а тому норма явно суперечить діючому законодавству України.

Аналіз ч. 1 ст. 42 Проекту закону № 8300 з точки зору юридичної техніки також дуже тісно пов'язаний з наведеними вище питаннями про легітимну мету в інтересах суспільства.

Кожна норма національного законодавства, яка містить конструкцію нікчемності правочину сформульована таким чином або розміщена таким чином, щоб розкривати мету застосування конструкції нікчемності. У такий спосіб дотримується принцип правової визна-

ченості. Оскільки розуміння мети норми закону дає змогу її тлумачити особі, яка бажає вчинити правочин, особі яка вчинила правочин, особі яка бажає оспорити правочин і звичайно ж особі яка уповноважена розсудити попередніх двох.

Біглий аналіз норм Цивільного кодексу України дає нам такі приклади конструкцій нікчемних правочинів:

– **через дефект форми**, тобто тут конструкція нікчемності захищає форму правочину: ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220, ч. 3 ст. 247, ч. 2 ст. 547, ч. 3 ст. 719, ч. 2 ст. 981, абз. 2 п. 3 ч. 1 ст. 989, ч. 2 ст. 1055, ч. 2 ст. 1059, абз. 2 ч. 2 ст. 1060, абз. 2 ч. 2 ст. 1107, ч. 1 ст. 1118, ч. 1 ст. 1257;

– **через дефект повноважень**, тобто тут конструкція нікчемності захищає повноту повноважень сторони правочину: ч. 1 ст. 221, ч. 1 ст. 224, абз. 2 ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 1257 ЦК;

– **для захисту від звуження або обмеження прав**, тобто тут конструкція нікчемності захищає повноту прав сторони правочину: ч. 1 ст. 249, абз. 2 ч. 4 ст. 384, ч. 3 ст. 586, ч. 2 ст. 661, ч. 4 ст. 698, ч. 4 ст. 720, абз. 2 ч. 1 ст. 739, абз. 2 ч. 2 ст. 780, абз. 2 ч. 2 ст. 787, ч. 2 ст. 867, ч. 2 ст. 1008, ч. 3 ст. 1056-1, ч. 4 ст. 1061, ч. 3 ст. 1076-1, ч. 2 ст. 1111, ч. 4 ст. 1112, ч. 2 ст. 1113, ч. 2 ст. 1122, ч. 1 ст. 1136, абз. 2 ч. 1 ст. 1139, абз. 2 ч. 1 ст. 1142, абз. 1 ч. 1 ст. 1157, ч. 2 ст. 1307 ЦК;

– **для захисту визначеного законом порядку**, тобто тут конструкція нікчемності захищає певний нормативний порядок: ч. 2 ст. 228, ч. 3 ст. 614, ч. 6 ст. 633, ч. 1 ст. 1075, ч. 9 ст. 1109, абз. 2 ч. 1 ст. 1137, ч. 2 ст. 1242 ЦК.

В аналізованій нормі ні мета, ні причина застосування конструкції нікчемності, за якою стоїть обмеження прав потерпілих у ДТП осіб – не розкрита.

Тобто норма не містить духу закону, що призводить до складності її розуміння, тлумачення і як наслідок застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Проект Закону України від 22 грудня 2023 № 8300 / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41058>
2. Список СК, які вибули з МТСБУ. Інформаційне повідомлення. *Моторне (транспортне) страхове бюро України*. URL: https://mtsbu.ua/ua/about_us/leave_members_list/
3. Цивільний кодекс України: Кодекс 16 січня 2003 року № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України»: Рішення ЄСПЛ від 26 червня 2014 року заяви №№ 68385/10, 71378/10 / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Пояснювальна записка від 21 грудня 2022 №04-32/03-2022/220118 / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41058>
7. Висновок на проект Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»: Висновок на проект закону від 10 січня 2023 № 1603/2023-5142 / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41058>
8. Висновок до проекту Закону України про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів реєстр. № 8300 від 22.12.2022: Висновок Головного комітету від 10 січня 2023 № 04-32/03-2023/5932 / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41058>
9. Висновок щодо проекту Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»: Висновок від 03 березня 2023 № 04-20/10-2023/45949 / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41058>
10. Національний банк пропонує системне оновлення умов роботи ринку автотранспортного страхування в Україні: Інформаційне повідомлення від 30 листопада 2022 / Національний Банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-proponuye-sistemne-onovlennya-umov-roboti-rinku-avtotransportnogo-strahuvannya-v-ukrayini>
11. Новий закон про ОСЦПВ підвищить рівень захисту автовласників: Інформаційне повідомлення від 30 січня 2023 / Моторне (транспортне) страхове бюро України. URL: <https://mtsbu.ua/ua/presscenter/news/171678/>
12. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. 192 с.